

Відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «ІЕПр НАН України»

НДР виконано у межах дослідницьких проектів установ НАН України у галузі соціогуманітарних наук у 2015 року
Тема підготовлена згідно з розпорядженням Президії НАНУ від 01.04.2015 р. № 237

РЕЗУЛЬТАТИ НДР «ВИМУШЕНІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІ ТА ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ: УРОКИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ СУСПІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ Й ІНТЕГРАЦІЇ»

Науковий керівник теми:
О.М. Балакірева, канд. соціол. наук, завідувач
відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Виконавець: відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України» за участі фахівців інших відділів та УІСД ім.О.Яременка

За підтримки Міністерства соціальної політики України.

У співраці з ІДСД та низкою громадських організацій.

Дата: квітень 2015 – грудень 2015 року.

Емпірична база: кабінетне дослідження, вторинний аналіз результатів опитувань, аналітичні огляди та звіти.

В рамках НДР проведено низку глибинних інтерв'ю з експертами, які представляють інституції/організації, що опікуються проблемами внутрішньо переміщених осіб

- a) Представники органів місцевого самоврядування в регіонах представлення ВПО
- b) Представники приватного сектору (бізнес структур)
- c) Працівники державної служби зайнятості

Регіони опитування: Харківська, Запорізька, Полтавська, Київська, Львівська, Донецька та Луганська області (підконтрольні території)

На середину грудня 2015 р. - 1,6 мільйони переселенців

- *пенсіонери - 947 тис. осіб*
- *397 тис. - працездатне населення* (переважають жінки)
- *207,2 тисяч дітей*
- *68 тисяч інвалідів*

Міжнародний досвід свідчить, що проблему ВПО не можна розглядати як тимчасову, успішні стратегії обов'язково мають передбачати заходи з інтеграції з приймаючими громадами в нових місцях проживання (локальної інтеграції)

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючих громадах є одним з трьох ключових аспектів впровадження довгострокових рішень згідно з Керівними принципами по внутрішнім переміщенням Верховного комісару ООН у справах біженців

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

- визначити заходи щодо розбудови соціальної згуртованості, зміцнення соціально-економічної безпеки та стійкості громад і ВПО;
- запропонувати шляхи мінімізації негативних проявів інтеграції ВПО, зокрема у частині зменшення напруження у приймаючих громадах, а також визначенні доцільних заходів щодо суспільної інтеграції в Україні з урахуванням потенціалу окремих регіонів та уроків міжнародного досвіду.

«Надійне розв'язання» проблем ВПО - коли зникають потреби і загрози, пов'язані з переміщенням.

- Умовами для формування надійного вирішення проблем ВПО є *безпека та відсутність дискримінації*.
- Виділяється три форми надійного розв'язання проблем ВПО:
  - (1) місцева інтеграція в приймаючих громадах (local integration at the place of displacement),
  - (2) інтеграція в спеціальних окремих місцях проживання (integration in a new location) – спеціальних закладах та містечках,
  - (3) повернення та реінтеграція (return and reintegration).

СТРУКТУРА ПРИЙМАЮЧОЇ ГРОМАДИ

Взаємодія влади, громадянського суспільства та бізнесу

Серед найбільш поширених проблем інтеграції ВПО до місцевих громад слід виділити наступні:

- збереження соціальної напруги між проукраїнські налаштованими людьми громади, що приймає, та тими внутрішньо переміщеними особами, хто доволі пасивно відносився до проявів сепаратизму на території Донбасу;
- зростання ризиків соціальної невизначеності внутрішньо переміщених осіб через збереження військового конфлікту та брак можливостей внутрішньо переміщених осіб знайти гідне житло та облаштувати побут на новому місці;
- збереження ризиків соціального відторгнення внутрішньо переміщених осіб у сфері праці через невідповідність кваліфікацій локальним ринкам праці та небажання проходити навчання (перенавчання) або працевлаштовуватися за запропонованими центрами зайнятості вакансіями;
- обмеженість фінансових коштів громад для вирішення проблем організації доступу внутрішньо переміщених осіб до якісних умов проживання, медицини та освіти, професійної підготовки (перепідготовки) через недостатню підтримку з боку держави;
- поширення бідності серед внутрішньо переміщених осіб;
- інертність юридичних механізмів захисту прав ВПО та відсутність дієвої мережі допомоги ВПО в регіонах.

НАУКОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- ✓ Узагальнення міжнародного досвіду впровадження заходів щодо соціальної підтримки й адаптації ВПО у місцевих громадах та визначення стратегій зменшення напруги ВПО з приймаючими громадами;
- ✓ Визначення ролі та потенціалу місцевих органів самоврядування, бізнес структур, громадського сектору та благодійних організацій у процесах інтеграції ВПО; аналіз можливостей сільських громад щодо інтеграції ВПО; дослідження соціальних настроїв та проявів соціальних конфліктів, як можливих перешкод соціальної для адаптації ВПО у новому місці проживання;
- ✓ Дослідження проявів соціального відторгнення серед внутрішньо переміщених осіб: аналіз проблем безробіття, суб'єктивних оцінок відторгнення та доступу до інституцій, які розподіляють ресурси

ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНОГО ВІДТОРГНЕННЯ (1)

Зміни у зайнятості після вимушеної міграції внаслідок подій на Сході України, %

Опитування жінок-ВПО (1000 респондентів, жовтень 2015 р.)

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (2)

Невирішене питання у межах виконання функцій ОМС

Надання житла: надання тимчасового житла в підпорядкованих установах, будівництво модульних містечок, надання житлових кредитів

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- ✓ активізувати співпрацю органів місцевого самоврядування й підрозділів державної влади на місцях з неурядовими донорськими та інвестиційними організаціями, особливо щодо міжнародних проектів будівництва житла з виробничою інфраструктурою самозабезпечення ВПО
- ✓ створення загальнодержавного реєстру благодійних організацій, які займаються питаннями ВПО з метою поліпшення їх координації з органами місцевого самоврядування та іншими державними структурами
- ✓ інформаційно-методична підтримка працівників органів влади, надавачів послуг, керівників бізнесу, ВПО

МОЖЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКОГО ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ (1)

Представники ПС вважають, що проблемою ВПО більшою мірою повинна опікуватись держава

...Цим повинна займатися держава, а не бізнес-компанії. На глобальному рівні цю проблему можна вирішити тільки зусиллями всієї держави». З експертного інтерв'ю... м. Харків

Зазначають брак необхідних ресурсів, спеціалізованого (юристи, психологи, лікарі) та технічного персоналу ВПО

...Ми за ці півтора року втратили свої потужності на 75%, через конфлікт на сході. Тому, щоб більше людей працевлаштовувати, потрібно розширювати своє виробництво, налагоджувати контакти, закони нормальні приймати. Тоді наша економіка, саме підприємство буде зацікавлене у вакансіях. Буде більше вакансій для людей, яких ми зможемо запросити на роботу» ...З експертного інтерв'ю, м. Харків

МОЖЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКОГО ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ (2)

Ключову роль у виконанні пріоритетного завдання Керівних принципів ООН відіграли не державні структури, а громадський (ГС) та приватний сектори (ПС)

Організація допомоги з боку ГС є несистемною, спорадичною, допомога має асиметричний характер

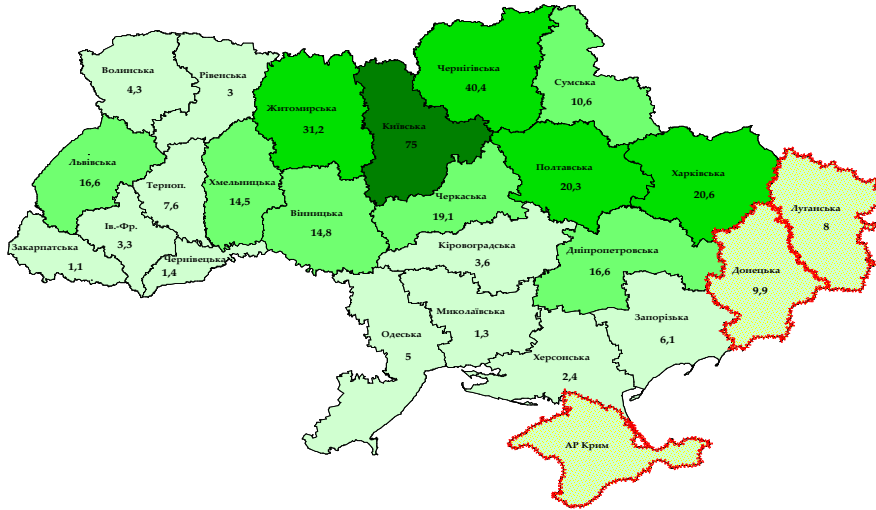
✓ **Слабко розвинуте інституційне підґрунтя діяльності ГС**

✓ **вузький перелік майже ідентичних критеріїв вразливості переселенців на основі яких відбувається надання гуманітарної та фінансової допомоги**

РЕКОМЕНДАЦІЇ умовами оптимізації роботи є:

- 1) розроблення єдиного реєстру ВПО;
- 2) створення наділеного відповідними повноваженнями централізованого державного органу по роботі з ВПО – **КРИТИЧНО!**
- 3) унормування однакових умов при розмитненні гуманітарної допомоги як для вітчизняних так і для іноземних благодійних фондів

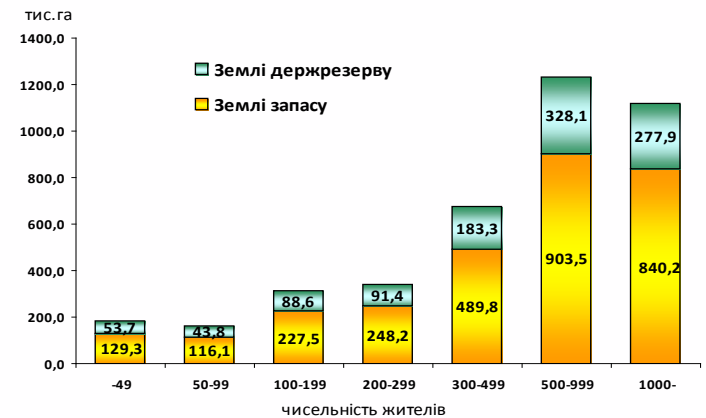
МОЖЛИВОСТІ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД (1)

Питома вага незаселених житлових будинків у сільській місцевості зараз становить більше **10%** всього житлового фонду.

Житлові будинки, що використовуються сезонно (на 1 січня 2014р.)

Земельний потенціал сільських територій представлений землями державного резерву і запасу/Наразі площі цих земель становлять: запасу – 2954,6 тис. га, державного земельного резерву – 1066,8 тис. га, рис

МОЖЛИВОСТІ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД (2)

РЕКОМЕНДАЦІЇ

В межах визначених моделей моделі облаштування ВПО у сільській місцевості в межах сільських рад:

(1) персональна імплементація

(2) організоване групове переселення, як окреме поселення в межах функціонуючого сільського населеного пункту

✓ здійснення Державної підтримки індивідуального житлового будівництва у сільській місцевості для переселених осіб у рамках проекту **«Село майбутнього»** (постанова Кабінету Міністрів України № 953 від 15 жовтня 2012 р.)

✓ активізація будівництва будинків і котеджів у сільській місцевості для переселених осіб може здійснюватися й **за програмою доступного житла 70/30**, що передбачає **30%** сплати вартості житла **державою**, **70%** – **забудовником**, який має право на одержання державної допомоги.

✓ поширення проекту «Село майбутнього», який реалізується як складова національного проекту «Відроджене скотарство» (постанова Кабінету Міністрів України № 953 від 15 жовтня 2012 р.)

НАУКОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

- ✓ Узагальнення світового досвіду щодо політики, спрямованої на формування заходів по адаптації ВПО на ринку праці, та пошук релевантних стратегій для України; аналіз регіональних відмінностей можливості інтеграції до ринку праці серед ВПО
- ✓ Аналіз ідеологічних та ціннісних розбіжностей у взаємовідносинах ВПО та місцевих громад; регіональних особливостей шляхів зміцнення соціальної згуртованості місцевих громад та ВПО; визначення потенціалу соціальних зв'язків внутрішньо переміщених осіб та їх стратегій формування соціального капіталу; обґрунтування способів зміцнення соціального капіталу ВПО, посилення соціальної згуртованості громад

ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ЦІННІСНІ РОЗБІЖНОСТІ У ВЗАЄМОВІДНОСИНАХ ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАД ТА ВПО (1)

«Якою мірою Ви пишастесь чи не пишастесь тим, що є громадянином України?»

1 – «зовсім не пишастюсь», 2-«скоріше не пишастюсь», 3 – «важко відповісти», 4 – «скоріше пишастюсь», 5 – «дуже пишастюсь»

Захід (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька...

4,1

Центр (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська,...

3,9

Південь (Миколаївська, Херсонська, Одеська області)

3,5

СЕРЕДНЄ

Схід (Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області)

3,5

Донбас (Донецька, Луганська області)

2,9

Серед усіх

3,7

ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ЦІННІСНІ РОЗБІЖНОСТІ У ВЗАЄМОВІДНОСИНАХ ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАД ТА ВПО (2)

— Захід (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області)

— Центр (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області)

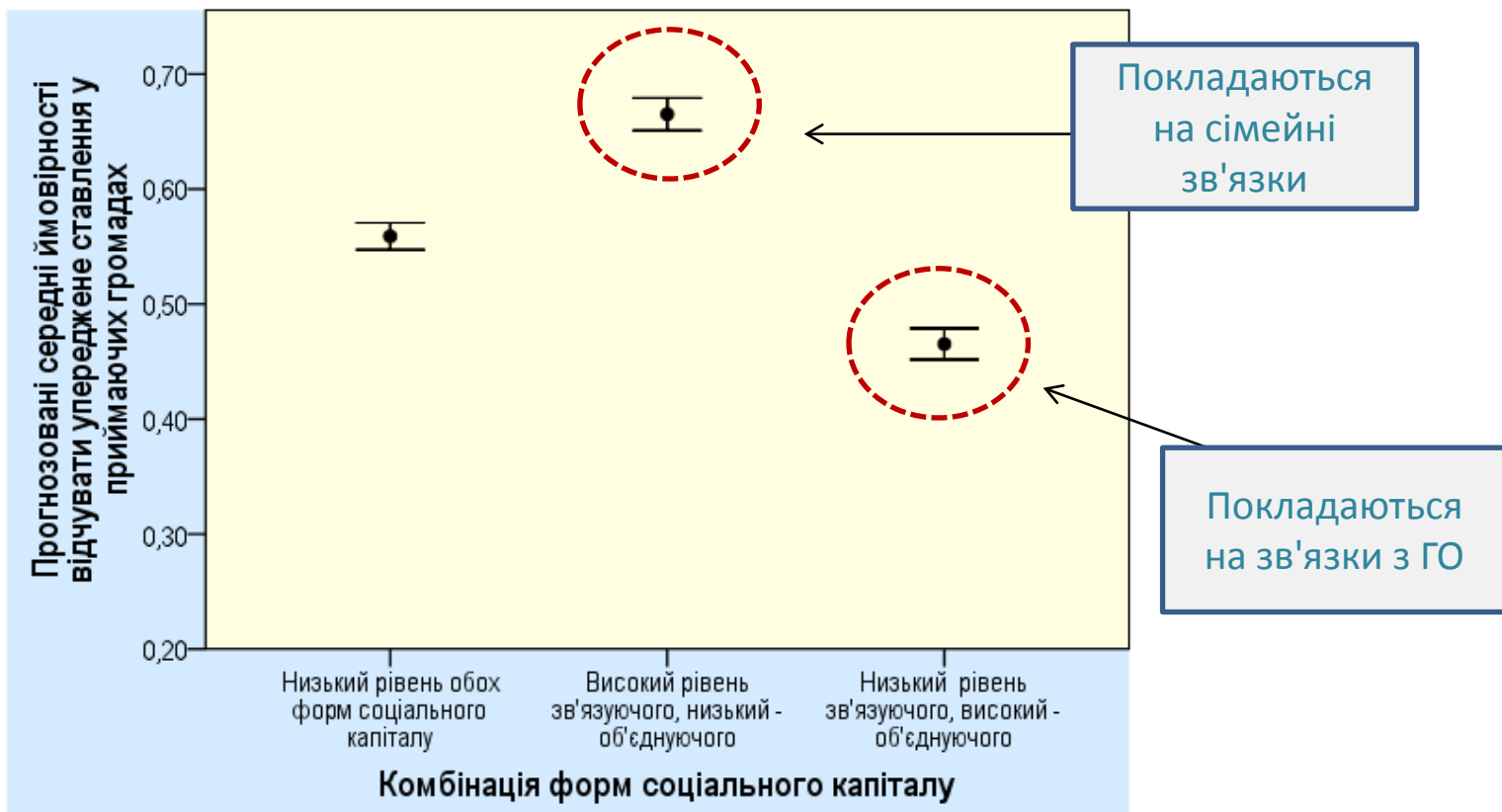
— Південь (Миколаївська, Херсонська, Одеська області)

— Схід (Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області)

- - - Донбас (Донецька, Луганська області)

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВПО У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ

Жінки із числа ВПО, які в першу чергу покладаються на родинні та дружні соціальні зв'язки, мають вищу ймовірність відчувати стигму з боку приймаючої громади, ніж ті, що орієнтовані на підтримку з боку ГО

Error Bars: 95% CI

Ймовірність упередженого / несправедливого ставлення з боку приймаючої громади в залежності від різних комбінацій форм соціального капіталу серед жінок-ВПО

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- У програмах допомоги переходити від заходів нагального реагування до пріоритетності довгострокових рішень щодо соціалізації, адаптації та інтеграції ВПО в місцеві громади, передовсім щодо багатобічного облаштування життя в нових місцях, у тому числі щодо програм заохочення й стимулювання місцевими засобами працедавців, згодних сприяти економічній активності ВПО
- Автоматизувати і вдосконалити процеси збору, аналізу, поширення та обміну інформації про об'єкти й суб'єкти влаштування захищеного простору для ВПО, починаючи з центрального рівня й до рівня місцевих громад; покращити комунікацію з ВПО, надавати їм інформацію про реально діючі програми допомоги й доступні послуги

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Ефективна участь громадського та приватного секторів, органів місцевого самоврядування і сільських громад у просах адаптації та інтеграції ВПО у приймаючих громадах передбачає:

- Створення загальнодержавного реєстру благодійних організацій, які займаються питаннями ВПО з метою поліпшення їх координації з органами місцевого самоврядування та іншими державними структурами;
- Оптимізацію роботи бізнес структур та приватного сектору в процесах інтеграції та адаптації ВПО у приймаючих громадах, що включає: 1) розроблення єдиного реєстру ВПО; 2) створення наділеного відповідними повноваженнями централізованого державного органу по роботі з ВПО; 3) скасування норми щодо оподаткування благодійної допомоги; 4) унормування однакових умов при розмитненні гуманітарної допомоги як для вітчизняних так і для іноземних благодійних фондів
- Задля розбудови сільської місцевості для переселених осіб сприяти поширенню проекту «Село майбутнього», який реалізується як складова національного проекту «Відроджене скотарство» (постанова Кабінету Міністрів України № 953 від 15 жовтня 2012 р.)

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Здійснювати моніторинг структури робочої сили серед економічно активного населення з урахуванням актуальних потреб місцевих ринків праці. Частково потреби ринків праці, що формуватимуться, у робочій силі можна вирішити за рахунок підготовки, перепідготовки та перекваліфікації кадрів шляхом створення навчальних центрів та забезпечення їх необхідними обладнанням, кадрами і навчальними технологіями. Крім того, пропозиція робочої сили на регіональному ринку праці формуватиметься також за рахунок різних форм міграції (стаціонарної, вахтової, маятникової)
- Впроваджувати стратегію "активних гравців ринку праці" серед ВПО з метою їх максимального включення у суспільно значиму діяльність приймаючих громад для запобігання маргіналізації групи переселенців
- Створити реєстр вакансій («база попиту») та реєстр резюме ВПО («база пропозицій»), які створять інформаційне підґрунтя для оптимізації політики розселення та працевлаштування переселенців, зважаючи на професійно-кваліфікаційні характеристики економічно активних переселенців і потреби громад

РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕННЯ КРУГЛИХ СТОЛІВ ТА КОНФЕРЕНЦІЙ

I. (27.02.2015) Міжнародна науково-практична конференція «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості»

Результати: розроблено рекомендації щодо пріоритетних напрямів дій та інвестицій щодо подолання негативних наслідків і реалізації позитивного потенціалу вимушеної внутрішньої міграції населення в Україні

II. (25.06.2015) Міжнародна науково-практична конференція «Стратегія розміщення та забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та учасників АТО в Україні: законодавчі основи та практичні аспекти»

Результати: розроблено проект Комплексної державної програми підтримки та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки

III. (06.07.2015) круглий стіл «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції»

Результати: представлено попередні результати НДР та визначено проблемні питання з метою з'ясування в рамках якісної частини дослідження

IV. (17.12.2015) Національний форум «Стан дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні» (підсумки 2014–2015 рр.), м. Київ

Впровадження

- 5 опублікованих статей загальним обсягом 2,24 д.а.
- Участь в 11 конференціях, круглих столах, робочих зустрічах
- 4 доповідних:
  - Пояснювальна записка і доопрацьовані варіанти текстів проекту Комплексної державної програми підтримки та соціальної адаптації внутрішньо-переміщених осіб на 2015-2016 рр. та проект Плану заходів з організації виконання Комплексної державної програми підтримки та соціальної адаптації внутрішньо-переміщених осіб на 2015-2016 рр. яка буда направлена до Міністерства соціальної політики України (вихідний лист № 135-13/339 від 26.05.2015 р.)
  - Науково-аналітична доповідна записка «Соціально-психологічний стан підлітків та їх ставлення до подій на Сході України» яка була направлена до Міністерства освіти та науки України, Служби безпеки України, Міністерства інформаційної політики України, Уповноваженого Президента України з прав дитини Адміністрації Президента України (вихідний лист № 135-13/599 від 29.09.2015 р.)
  - Науково-аналітична доповідна записка «Потенціал людського та соціального капіталу у відновленні Донбасу» яку було направлено до Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Державного агентства України з питань відновлення Донбасу (вихідний лист № 135-13/802 від 16.12.2015 р.)
  - Науково-аналітична доповідна записка «Ключові проблеми соціальної інтеграції жінок із числа внутрішньо переміщених осіб в контексті забезпечення їх соціально-економічних прав» яку було направлено до Міністерства соціальної політики України (вихідний лист № 135-13/803 від 16.12.2015 р.)
- Подано матеріали до наукової доповіді НАНУ «**Консолідація українського суспільства в контексті викликів та загроз, обумовлених подіями на Донбасі**»

СТРУКТУРА РОБОТИ

Розділ 1. Взаємодія держави, бізнесу та громадянського суспільства щодо адаптації та інтеграції ВПО в Україні

- 1.1. Державна політика стосовно ВПО
- 1.2. Міжнародний досвід політики соціальної підтримки та адаптації ВПО у місцевих громадах: уроки для України
- 1.3. Експертні оцінки прийняття ВПО в українських громадах
- 1.4. Соціальна згуртованість та інтеграція ВПО

Розділ

2. Оцінка потенціалу приймаючих громад

- 2.1. Роль органів місцевого самоврядування
- 2.2. Роль громадського та приватного секторів у вирішенні проблем ВПО
- 2.3. Можливості сільських громад
- 2.4. Соціальні настрої приймаючих громад та прояви соціальних конфліктів інтеграції ВПО

Розділ 3. Соціальне відторгнення серед внутрішньо переміщених осіб

- 3.1. Структурно-економічні та реляційні прояви соціального відторгнення серед ВПО
- 3.2. Детермінанти соціального відторгнення ВПО

Розділ 4. Політика зайнятості щодо внутрішньо переміщених осіб: уроки для України

- 4.1. Міжнародний досвід формування трудового законодавства щодо внутрішніх переселенців
- 4.2. Оцінка трудового потенціалу та конкурентоспроможності внутрішньо переміщених осіб в Україні
- 4.3. Трудова адаптація внутрішньо переміщених осіб та кон'юнктура приймаючих ринків праці

Розділ 5. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб та способи його зміцнення

- 5.1. Ідеологічні та ціннісні розбіжності у взаємовідносинах приймаючих громад та ВПО
- 5.2. Стратегії формування соціального капіталу ВПО у приймаючих громадах

Розділ 6. Напрями оптимізації політики адаптації та інтеграції ВПО